

DE STRUBBEN/KNIPHORSTBOS 7

Toekomstvisie van een uniek gebied

Eric van der Bilt, Harry de Vroome

● In het gebied De Strubben/Kniphorstbos kan het toekomstige beheer niet uitsluitend gericht zijn op de handhaving en ontwikkeling van natuurwetenschappelijke waarden. De bescherming van de evident grote archeologische waarden de visueel-landschappelijk aspecten spelen evenzeer een rol.

In de uiteindelijk te formuleren visie op de toekomstig gewenste ontwikkeling, zal een weging van belangen noodzakelijk blijven. Het is gewenst beheersmaatregelen te zoeken die positief uitwerken naar meerdere aspecten.

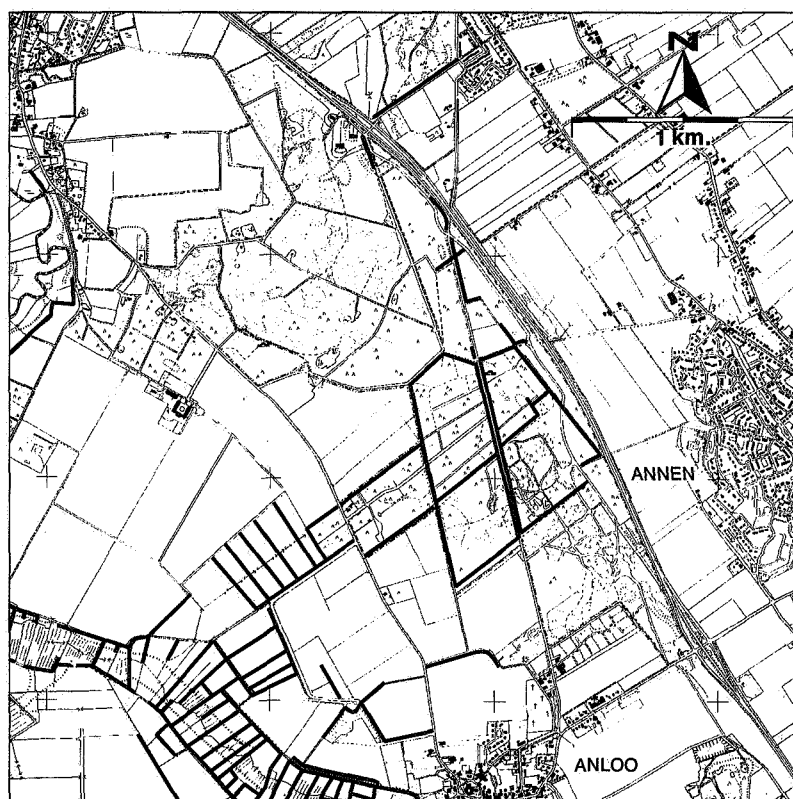
Archeologie

Het visualiseren van zichtbare archeologische sporen vormt algemeen uitgangspunt. Het voorkomen van (verdere) bodembeschadiging staat voorop. Dit betekent dat plaggen als beheersmaatregel in het algemeen ongewenst is en alleen kan worden toegestaan als de minerale ondergrond daarbij niet wordt geraakt. Bij machinaal plaggen blijkt dit in de praktijk niet steeds te vermijden. Ook op de landbouwenklaves komen talrijke sporen uit het verre verleden voor. Deze zijn bij ontginning door ondiep ploegen niet geheel verloren gegaan. Diepploegen en mengwoelen zijn funest. Afvoer van de bouwvoor (die nog artefakten kan bevat

ten) dient eveneens te worden afgewezen in het archeologisch waardevolle gebied.

Op van nature vochtige grond, die door de mens

in het verleden werd gemeden zijn het plaggen en het afvoeren van de bouwvoor minder problematisch. Daar waar in de bossen sporen van nederzettingen, grafheuvels of hunebedden voorkomen dient ernaar gestreefd te worden deze in een open landschap tot hun recht te laten komen. Enerzijds als een reconstructie van de situatie zoals deze bestond toen deze elementen tot stand kwamen. Anderzijds om te voorkomen dat boomwortels het profiel verstoren of anderszins schade aan het bodemarchief toebrengen. Als algemeen uitgangspunt geldt dat rondom de hunebedden een cirkel van ca. 25 m vrij van bos dient te zijn. Rondom grafheuvels een zone van ongeveer 10 m breed. In principe moeten alle op de grafheuvels aanwezige bomen worden verwijderd. Soms is echter sprake

Kaart 1. Het houtwallenlandschap rond de Strubben/Kniphorstbos

— houtwallen

Harry Cock

'Postzegel-cultures' van exoten

van dusdanig fraaie begroeiingen met eiken of andere bomen dat in dat soort gevallen schoonheid boven gebod gaat en het geheel ongemoeid kan blijven. Ook in de oude bosgebieden (Holten) zal soms van het principe moeten worden afgeweken. Gebieden met nederzettingssporen, celtic fields of patronen van karresporen zullen deels actief vrijgesteld moeten worden.

Esdorpenlandschap

De structuur van het landschap is in hoge mate bepaald door het gebruik van de gronden in de context van de esdorpen-ekonomie. Te onderscheiden zijn de esdorpen Anloo en Schipborg, de madelanden van de Drentse A, de beide essen, de esrandbossen of holten, de strubben, de heide en de oude omwalde bosaanplanten en ontginningen. Landschappen veranderen onder invloed van menselijk handelen. Het oorspronkelijke bos verdween in Drente als gevolg van kappen en begrazen. In het begin van deze eeuw bestond Drente en ook het onderhavige gebied grotendeels uit uitgestrekte heidevelden. Na het opbreken van de esdorpen-ekonomie eind vorige eeuw verdwenen echter de schaapskudden van de hei en werd het pluggen

voor de potstal gestaakt. Enig beheer bleef uit waardoor het gebied geleidelijk met bos dichtgroeide. In de loop van deze eeuw werden voorts grote oppervlakten doelbewust bebost (Kniphorstbos) of tot landbouwgrond ontgonnen. Het huidige bosrijke landschap is het eindresultaat van een ontwikkeling van minder dan een eeuw. Vanuit het perspectief van de landschapshistorie kan men voor het onderhavige gebied streven naar rekonstruktie van het volstrekt open, alleen door schapen beweide, 19e eeuwse heidelandschap tussen Anloo en Schipborg. Ook zijn er argumenten om voor het halfopen wat meer voedselrijke heidelandschap van de voorgaande eeuwen kiezen, toen vooral van beweiding met rundvee sprake was. Tenslotte kan men ervoor kiezen de huidige landschappelijke situatie als eindpunt van een ontwikkeling te kiezen en elk toekomstig ingrijpen in de structuur van het gebied afwijzen. Het is moeilijk om objectief te kiezen, ook al doordat de ontwikkeling van de laatste eeuw niet alleen leidde tot het verdwijnen van waarden maar evenzeer tot het ontstaan van nieuwe.

Als uitgangspunt werd nadrukkelijk de wens geformuleerd om de grote archeologische waarden in het gebied beter zichtbaar te maken. Grafheuvels,

hunebedden en banen met karresporen komen veelal beter tot hun recht en blijven beter bewaard in een open heidelandschap.

Tevens bestaat het streven om het gebied tot een meer open heischraal inzigggebied voor de Drentse A te ontwikkelen. De zeldzaamheidswaarde van voedselarme heidelandschappen is in onze tijd groot. Gezien de Ausgangssituatie en de wensen voor wat betreft het in te stellen basisbeheer, te weten extensieve begrazing met rundvee, zijn er voldoende motieven om het halfopen heischrale heidelandschap uit de 17e eeuw als uitgangspunt te kiezen.

Kniphorstbos

In en rond het Kniphorstbos is een groot aantal houtwallen aanwezig. Het wallenpatroon sluit aan de westzijde aan op het dichte houtwallenlandschap uitlopend op het Anloërdiepje, ontstaan in de periode 1840-1850. De wallen in het Kniphorstbos dateren van het einde van de vorige eeuw. Het Kniphorstbos valt aan te merken als een landgoed uit de heideontginningsperiode en is als zodanig van cultuurhistorische betekenis. Het is ontstaan rond de eeuwwisseling als een vrij strakke bebossing met een vast patroon van lanen en omwalde bospercelen. Dit boslandschap ligt als een wig tussen het heidelandschap ten noorden en zuiden ervan. De oorspronkelijke bosaanleg met voornamelijk grove den en zomereik is over grote oppervlakten vervangen door exotekulturen. Behoud en herstel van dit heideontginningslandgoed in volledige vorm volgens de oorspronkelijke opzet verdragen zich slecht met de uitgangspunten voor het beheer op de lange termijn, zoals geformuleerd voor de archeologische en natuurwetenschappelijke waarden. De werkgroep Strubben/Kniphorstbos heeft gezocht naar een compromis waarbij in het westelijke deel behoud van het landgoedkarakter voorop staat en in het oostelijke deel, het herstel van de ecologische verbinding tussen de beide aangrenzende heidevelden.

Heide

Van het oorspronkelijke open heideveld uit de vorige eeuw is momenteel maar weinig over. Verspreid over het terrein zijn nog wat restanten

heide en stuifzand overgebleven, die echter in hoog tempo met bosopslag dichtgroeien. Bos overheerst sterk. In het noordelijk deel bevinden zich drie vennen, die grotendeels verland zijn en door dicht bos omgeven worden. Verder bepalen plaatselijk grote oppervlakten kultuurland het landschappelijk beeld. Openheid beperkt zich tot deze grootschalige landbouwenklaves en tot genoemde heiderestanten.

Uitgangspunt voor het toekomstige beheer vormt het vergroten van de openheid van het gebied ten koste van het bos. Verder zal het beheer gericht moeten zijn op verschraling.

Bos

Mede door de grote dominantie van het bos over

de overige biotopen zijn in grove lijnen diverse hostypen te onderscheiden.

Het oorspronkelijke hoogopgaande bos (Holt) langs de rand van de es van Schipborg is geheel verdwenen. Het is in vorige eeuwen gekapt en ten dele omgezet in hakhout, soms binnen omwalde percelen. Ten dele is het verworven tot door schapen aangevreten zogenaamde strubben op de overgang van het holt naar de heide.

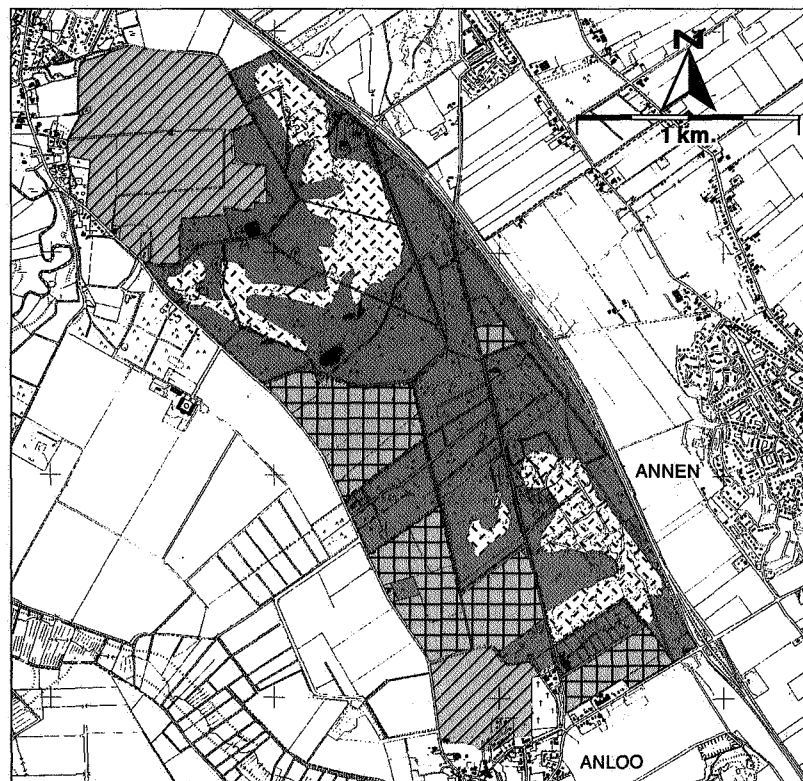
Eikentelgenkampen ten behoeve van de hakhoutcultuur worden in de vorige eeuw ook op de essen aangelegd. Na het einde van de schapenteelt en de hakhoutexploitatie konden de eiken in hakhout en strubben uitgroeien tot hun huidige hoogte. De grens tussen voormalig hakhout en strubben is verwaagd, maar valt ongeveer samen met de landweg

rondom de es van Schipborg. Holt en strubben langs de Noord- en Molens van Anloo zijn vrijwel geheel verdwenen en komen in aanmerking voor reconstructie.

De oudste bossen zijn ruim 120 jaar oud en bevinden zich vooral in het Kniphorstbos.

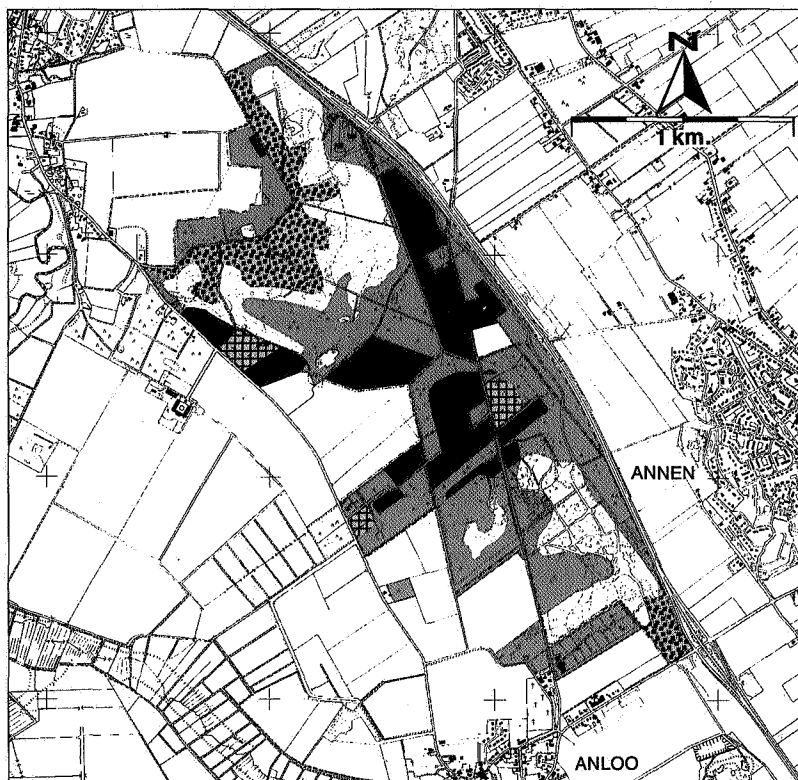
Exotekulturen overheersen het bosbeeld lokaal sterk. Het betreffen vrijwel steeds opstanden van gemiddeld 20-50 jaar, aangeplant op voormalige heide-ontginningskavels. Japanse lariks en Douglas komen ook in het Kniphorstbos veelvuldig voor, fijnspar domineert vooral daarbuiten. De overige bossen bestaan uit inheemse boomsoorten met veel zomereik en grove den. In de strubbengordel rond de es van Schipborg is vrijwel uitsluitend sprake van kronkelige eikenhorsten, ca. 40 jaar oud. In de rest van het gebied domineert de grove den sterk, weliswaar vrijwel altijd in menging met zomereik. Er zijn slechts kleine horsten met uitsluitend zomereik en soms ook beuk. Dit betreffen vaak oude opstanden. De gemengde bossen zijn opvallend vaak uit opslag op de heide ontstaan. Lokaal zijn deze bossen oud, met veel ondergroei van ruwe berk, braam, lijsterbes, vuilboom en kamperfoelie. Qua bosstructuur zijn het interessante halfnatuurlijke bossen. Met name in het zuidelijke deel zijn de bossen mede door het recreatieve gebruik parkachtig van aanzien. Lichte, overstaande bossen op reliëfrijke bodem en met een ondergroei van bochtige smele of soms ook heide. In de uiterste zuidpunt zijn weer enkele strubben te vinden. Langs de snelweg is sprake van een brede gordel kultuurbos.

Wensen vanuit het bosbeheer zijn het afronden c.q. herstellen van de esrandbebossing, behoud

Kaart 2. Overzicht van de verschillende terreintypen in de Strubben/Kniphorstbos

- Vennen
- Oude esgronden
- Cultuurgronden (heideontginning)
- Heide/boomheide
- Bos (voor specificatie: zie kaart 3)

Kaart 3. Overzicht van de verschillende bosstypen

- Vennen, essen, cultuurgronden, boomheide en heide (zie voor specificatie kaart 2)
- Exotenopstanden bestaande uit mono-culturen of mengbos van Fijnspar, Japanse lariks en Douglas
- Gemengde bossen, veelal elkenbos doorgeplant met Amerikaanse eik of Douglas
- Strubbenbos
- Bos bestaande uit inheemse boomsoorten als Zomereik, Fluwe berk, Grove den met soms Jeneverbes en Beuk. Soms is sprake van halfnatuurlijke opslagbos op voormalige heide, soms zijn het culturen. Verspreide bebouwing, camping, parkeerplaatsen en schietbaan zijn niet apart onderscheiden.

- Behoud van de uitzonderlijke *archeologische waarden* vormt uitgangspunt. Het visualiseren van de zichtbare sporen door restauratie en het verwijderen van bos wordt nagestreefd.
- Behoud en verdere ontwikkeling van het gevarieerde *esdorpenlandschap* tussen Schipborg en Anloo. De verschillende onderdelen van dit landschap zijn de essen, de holten, de strubben, de heide met vennen en zandverstuivingen en de zandwegen. Het versterken van de relatie met het wallenlandschap van de Drentse A en het bosrijke heideontginningslandschap ten westen van Schuilingsoord, vormt onderdeel van de doelstelling.
- Gedeeltelijk behoud van het uit de periode van heideontginningen daterende *landgoed Kniphorstbos*. De wallenstructuur, de lanen en een deel van de bospercelen zullen herkenbaar aanwezig blijven. Het Kniphorstbos zal echter niet als een wig de ter weerszijde gelegen heidevelden ruimtelijk en ecologisch mogen scheiden.
- Behouden en verder ontwikkelen van de *natuurwaarden* van de heidelevensgemeenschap (heide, boomheide, heischraal grasland, vennen, stuifzand) en het bos. Het bos zal uitsluitend uit inheemse boomsoorten, in hoofdzaak eik en grove den, bestaan. *Grotere openheid en verdere vershraling* dienen te leiden tot een beter ontwikkelde levensgemeenschap heide waarbij de functie van het gebied als schoon inrijgebied voor Drentse A en Hunze moet worden versterkt. Hiertoe wordt maximale vernatting nagestreefd, in combinatie met een grotere openheid.
- Handhaven van extensieve vormen van *rekreatie* zoals paardrijden, wandelen, fietsen en langlaufen

van het Strubbenbos, omvorming van de exotenculturen en het herstellen van de halfopen overgangen naar de heide. Het Kniphorstbos zal ten dele haar strakke bosplan behouden waarbij grove den en zomereik gaan domineren.

Rekreatie en ontsluiting

Door het gebruik als oefenterrein en mede als gevolg van de strakke bebossing van de heideontginningsgronden in deze eeuw is een dicht wegennet ontstaan. Daarnaast is een groot aantal wandelpaden ontstaan. Het beeld wordt gekomplexeerd door de aanwezige fietspaden. De wens bestaat om een aantal wegen te laten vervallen en met name de oude historische zandwegen voor de ontsluiting zorg te laten dragen. De Strubben/-

Kniphorstbos wordt op dit ogenblik in rekreatief opzicht zeer intensief gebruikt. Met name de motorcross, de scouting-kampen en het wijdverbreide vrij kamperen zijn gebruiksvormen die zich slecht met het behoud van natuurwaarden, rust en stilte verdragen. Aan extensieve vormen van rekreatief medegebruik zoals wandelen, fietsen, paardrijden en langlaufen zal ruimte worden geboden.

Doelstelling

Gemeten aan de uiteenlopende in het gebied aanwezige waarden mag het geen verbazing wekken dat de doelstelling voor het beheer van de Strubben/Kniphorstbos niet in één regel te noteren valt. Er werd dan ook voor gekozen de verschillende aspecten afzonderlijk te formuleren:

via een weloverdacht netwerk van paden en wegen. Om rust en stilte te bevorderen wordt een deel van het gebied ontzien terwijl schadelijke en onmatige vormen van recreatief medegebruik zullen worden tegengegaan. Thema-routes zullen het publiek doelgericht voorlichten.

Planning

In het kader van de *hydrologie* dient door het dempen van alle in het gebied aanwezige sloten en waterschapsleidingen een ongestoorde waterhuishouding gerealiseerd te worden. Doel vormt vernatting en het vergroten van de functie als inzigggebied voor belendende beekdalen. De variatie in het gebied zal hierdoor toenemen.

Ten aanzien van de *bodem* zijn, behalve op de essen, bodemkundige ingrepen, niet toegestaan. De archeologische waarden staan dat in het algemeen niet toe. Overwogen kan worden om laaggelegen heideontginningsgronden d.m.v. het afvoeren van de bouwvoor, geforceerd te verschrallen. Slechts na toetsing door het ROB zal een dergelijke vorm van natuurontwikkeling uitgevoerd kunnen worden. Plaggen kan, eveneens in overleg met het ROB, wel op kleine schaal en op aangepaste wijze worden toegepast.

De uitgangspunten voor het behoud en verdere visualisering van de *archeologische waarden* werden al eerder uitvoerig besproken. Door het verwijderen van bos, ook op de karresporen, zullen deze sporen meer zichtbaar worden. Het elimineren van bomen zal tevens ter bescherming van het bodemarchief worden toegepast. Grafheuvels zullen zo nodig gerestaureerd en tegen overmatige betreding beschermd worden. Op het noordelijke hunebed bevindt zich de enige groeiplaats in ons land van het hunebedmos (*Andraea rupestris*). Ingrepen in deze situatie dienen met grote terughoudendheid plaats te vinden.

Als *basisbeheersvorm* in het overwegend open heide- en bosgebied komt extensieve begrazing met rundvee in een dichtheid van 1:5 tot 1:10 per ha in aanmerking. Begrazing met rundvee geniet voorkeur boven heideschappen aangezien onder een dergelijk regime lokaal bosopslag voor kan blijven komen. Omdat langs de randen (de Strubben) en ook ter hoogte van het Kniphorstbos behoorlijke oppervlakten bos mee begraasd worden, zou begra-

zing met schapen over grote oppervlakten tot een voortdurend verder degenererende levensgemeenschap bos leiden. Incidentele inscharing van heideschappen of landgeiten om overmatige opslag te bestrijden, blijft mogelijk. Diverse boscomplexen te weten de esranden, de bossen langs de snelweg het westelijk deel van het Kniphorstbos, zullen door middel van raster buiten de begrazing gehouden worden.

Ontsluiting en recreatie verdienen uitgebreide aandacht. Het realiseren van rust in het gebied, zowel voor de vegetatie als de fauna, vormt het uitgangspunt van het ontsluitingsplan.

Het gebied is intensief ontsloten. Ten bate van het vergroten van de rust dient het gebied voor gemotoriseerd verkeer gesloten te worden. Paden en wegen die kunnen vervallen dienen met plaggen bedekt te worden. Ook verkleining van de soms zeer brede zandwegen kan op deze wijze worden gerealiseerd. Voor het maken van wandelingen worden ruime mogelijkheden geboden. Hetzelfde geldt voor het fietstoerisme. Wel wordt voorgesteld het fietspad ter hoogte van de Galgenberg naar de noordzijde van de weg te verleggen. De voet van de heuvel is indertijd afgegraven waardoor dit monu-

ment enigszins mismaakt is. Door herstel van de voet van de grafheuvel komt deze beter tot zijn recht. Aan de recreatieve mogelijkheden wordt nog een archeologische route toegevoegd. Ten behoeve van het gemotoriseerd verkeer zullen bij Anloo en Schipborg parkeerplaatsen moeten worden aangelegd. Voor de ruitersport is het gewenst enkele routes uit te zetten die vanuit Anloo, Schipborg en Annen gebruikt kunnen worden. Het is herhaaldelijk waargenomen dat er dwars door het terrein wordt gereden.

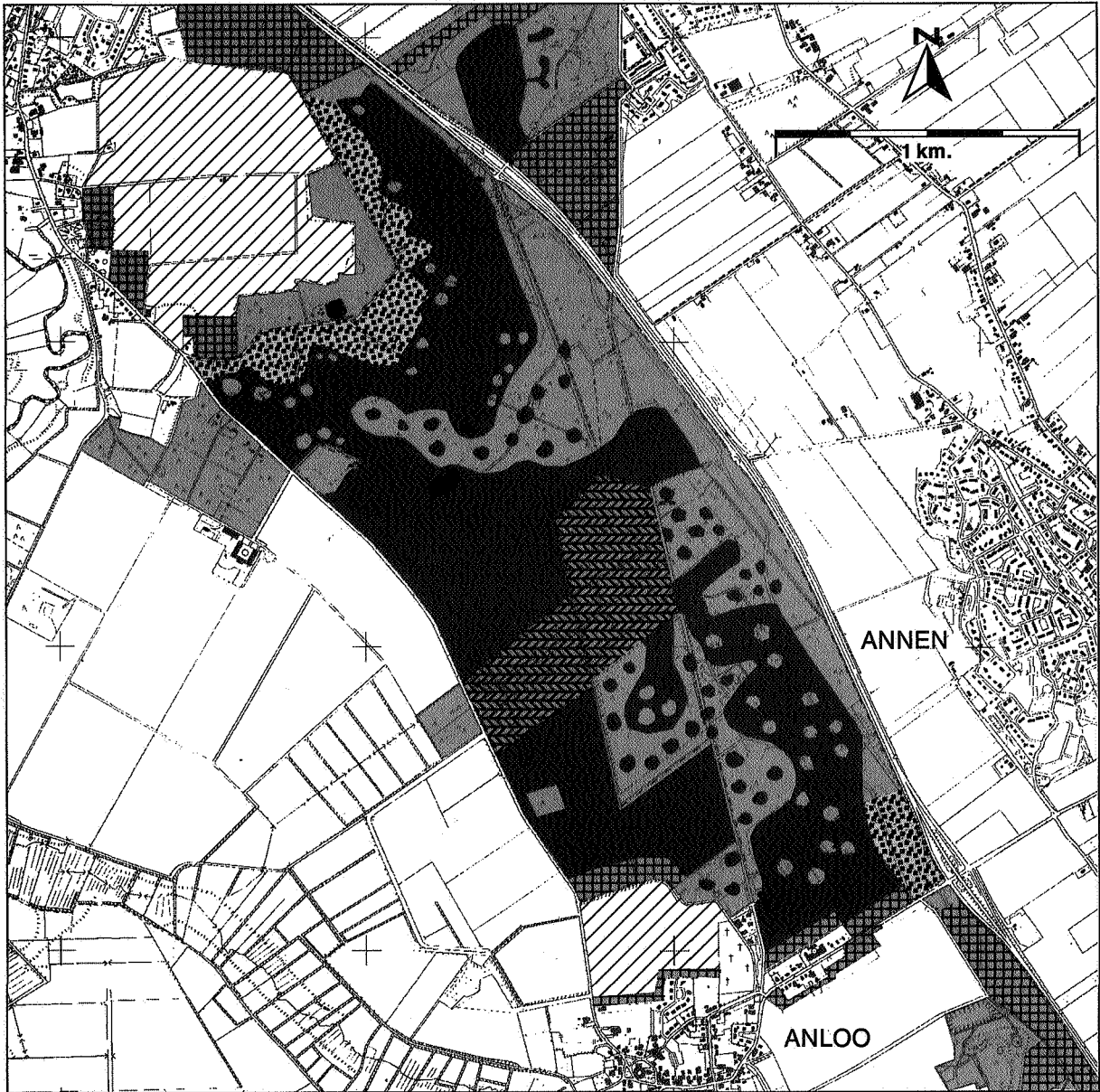
Om de relatie *met het aangrenzende landschap* nader uit te werken zijn op een aantal plaatsen buiten het plangebied, bosclementen geprojecteerd. Betrokken bebossingen kunnen als compensatie dienen voor elders te verwijderen bossen. Dit betreft allereerst de esrand van Schipborg. Verder bij Schuilingsoord langs het voormalige Borkermeer, dat vóór de aanleg van de Rijksweg onderdeel van het gebied uitmaakte. Het Borkermeer zelf dient door het dempen van sloten verder vernat te worden. Het beheer dient op openheid en verschraling te zijn gericht.

Tussen de zuidrand van het plangebied en het landgoed Terborgh kan een verbindende bosstrook worden gerealiseerd. Op deze wijze zou vorm gegeven worden aan de functie van ekologi-

De overgang van strubben naar heide is hier nog intact

Harry Cock

Kaart 4. Planning voor de lange termijn

Es van Schipborg en de Noordes van Anloo. Blijvend bouwland. Milieuvriendelijke teelt van winterrogge met als oogmerk het ontwikkelen van het akkeronkruidengEZelschap.

Open heidelandschap. Heide, heischraal grasland en boomheide op de overgang naar bos. Dit laatste landschapstype is met open cirkels aangegeven. Extensieve begrazing met rundvee en soms schapen, incidenteel aangevuld met maaien, branden en kleinschalig plaggen.

Bos. Uitsluitend bestaande uit inheemse boomsoorten. Deels begraasd. Beheer van de bossen zo extensief mogelijk. Bij voorkeur de natuurlijke ontwikkeling laten volgen. Het niet begraasde bos zal zich tot opgaand eikenbos of Holt ontwikkelen.

Strubbenbos. Beheer beperkt zich tot het verwijderen van doorschietende jonge bomen.

Kniphorstbos. Om te vormen tot een open opgaand bos met Zomereik en Grove den. Het westelijk deel zal niet begraasd worden. De wallenstructuur zal zichtbaar blijven. De oostzijde zal een zo geringe stamdichtheid te zien geven dat in de ondergroei het heideaspect overheerst. Op deze wijze zal een ecologische verbinding tussen beide aangrenzende heidevelden worden ontwikkeld.

Vennen. Omgeving vrijstellen, behalve rond het in de strubben gelegen ven.

Nieuwe bebossing, overwegend bestaande uit Zomereik met lokaal ook andere loofhoutsoorten. Plaatselijk kan overwogen worden op kleine schaal een hakhoutbeheer te introduceren. Elders zal de ontwikkeling van opgaand Eikenbos (Holt) worden nagestreefd.

sche verbindingzone van dit deel van de Hondsrug. Ook de noordelijke grens van de Molenes van Anloo vraagt enige aanpassing. De nieuwe bossen zullen in hoofdzaak uit zomereik bestaan waarbij enige menging met ruwe berk, hulst, grove den, lijsterbes e.a. wordt voorgesteld.

Essen

Naast het ruimtelijk begrenzen van deze oude kultuurgronden door opgaand eikenbos en soms kleine percelen hakhout, vraagt ook het beheer van de akkers zelf aandacht. De (kleinschalige) kavelstructuur van deze oude bouwlanden zal gehandhaafd worden en waar mogelijk opnieuw worden aangebracht. Milieuvriendelijke akkerbouw wordt nagestreefd, met nadruk op de teelt van winterrogge. Niet dieper dan 15 cm ploegen, uitsluitend ruige stalmest aanwenden (15-20 ton/ha) in combinatie met ruw fosfaat en kalkmergel. Naast rogge ook

ruimte laten voor andere gewassen zoals haver, gerst, boekweit, spurrie en diverse groenbemesters. Naast het visueel-landschappelijk effect wordt de ontwikkeling van een compleet akkeronkruidengEZelschap nagestreefd, waarbij ook een rol aan de roggelelie wordt toegedacht.

Bossen

In het gebied zijn verschillende vormen van bos te vinden die elk apart aandacht verdienen. Als algemeen uitgangspunt geldt dat er op lange termijn geen ruimte voor exoten in het gebied bestaat. In het Drentse kultuurlandschap waren tot het einde van de vorige eeuw geen exoten aanwezig. Verder dient in het niet begraasde bosgedeelte de ontwikkeling naar een zo natuurlijk mogelijk inheems loofbos (eikenberkenbos) mogelijk te zijn. Alleen een zeer extensief beheer - zo mogelijk niets doen - zal tot de potentieel natuurlijke bostoestand kunnen leiden. Productie van hout zal uitsluitend voortvloeien uit het natuurbeheer en vormt geen doel op zich.

Na de fase waarin de huidige monokulturen van exoten door inheems loofbos zijn vervangen worden maatregelen als kaalkap en actief planten niet meer toegepast. Gemikt wordt op spontane bosverjonging. Genoemde uitgangspunten zijn in het huidige intensieve bosbeheer niet terug te vinden. Beginnend met de *esrandbossen of holtten* zullen allereerst de diverse percelen exoten op zo kort mogelijk termijn geveld worden, waarna zomereik zal worden ingeplant. Het ter plaatse aanwezige eikenbos valt als een restant van het vroegere Holt aan te merken. Het beheer dient, derhalve in het algemeen gericht te zijn op het laten ontstaan van zwaar opgaand eikenbos. Op lange termijn wordt verwacht dat ook hier het typisch Drentse hulstrijke eikenbos zal voorkomen. Ook de nieuw aan te planten esrandbossen langs de es van Schipborg, de Noordes en de Molenes van Anloo en het wat meer gevarieerde bos langs de snelweg in de verbindingzone met Landgoed Terborgh, zullen een dergelijk beheer krijgen. Een deel van het nieuw aan te leggen bos, bijvoorbeeld langs de es van Anloo, komt in aanmerking voor een hakhoutbeheer.

De brede gordel *strubbenbos* zal zonder beheer geleidelijk veranderen in opgaand eikenbos. De

knoestige en kronkelige eiken zullen in toenemende mate onder een scherm van jonge doorgeschooten eiken komen. Voorgesteld wordt om de rechte uit opslag ontstane bomen in de inrichtingsfase te verwijderen, met name in een brede zone grenzend aan de heide. Deze maatregel heeft uitsluitend zin binnen het raster. Na deze inrichtingsmaatregel zal als gevolg van de begrazing de vorming van opslag voorkomen worden. Zonodig kan ook met handkracht ingegrepen worden. Met name in deze zone zullen de eikenhorsten alle gelegenheid krijgen zich vrij te ontwikkelen. Dit imposante open bos zal als zodanig onderdeel uitmaken van de geleidelijke overgang van gesloten bos naar open heide. Het buiten de begrazing gelegen gedeelte van de Strubben mag zich ongestoord verder ontwikkelen.

Tot voor enkele decennia kwam op veel plaatsen langs de essen *hakhout* voor. Overwogen wordt het nieuw aan te leggen eikenbos langs de Noordes van Anloo als eikehakhout te beheren. Op kleine schaal kan hakhoutbeheer tevens in de esrandbossen langs de es van Schipborg worden toegepast. De zeldzame bosparelmoervlinder profiteert van een dergelijk beheer.

Verspreid in het gebied komen vrij grote oppervlakten *gemengd bos* en boomheide voor. Meestal is dit bos, bestaande uit zomereik, ruwe berk en grove den met een gevarieerde struik- en kruidlaag, uit natuurlijke opslag ontstaan. Dit bostype behoort vooral op oudere leeftijd tot het meest struktuurrijke bos wat er in het gebied te vinden is. Fraaie gedeelten zijn te vinden in het westelijke deel van het Kniphorstbos en het complex grenzend aan het zuidelijke hunebed met de beide gerestaureerde grafheuvels.

Als beheer wordt niets doen binnen het raster in combinatie met een extensieve rundveebegrazing voorgesteld. Aanwezige exoten zullen verwijderd worden.

Het aspect boomheide zal meer uitgebreid onder de levensgemeenschap heide aan de orde komen. In deze fase mag het duidelijk zijn dat binnen het raster een overwegend open parkachtige bos met een heischrale ondergroei aspectbepalend zal zijn. Met name centraal in het gebied en langs de snelweg overheersen grote oppervlakten *naaldhoutmonokulturen* van fijnspar, Japanse lariks en Douglas

en ook grove den. Vaak zijn deze kulturen aangelegd op heideontginningsgronden. Voor een deel zijn deze in de plaats gekomen van de oorspronkelijke bossen van het Kniphorstbos. Het ligt in de bedoeling deze complexen in een periode van 10-20 jaar te vervangen door meer soortenrijke en gevarieerde opstanden met voornamelijk eik en grove den. Deels kan dat geschieden door kaalkap gevolgd door inplanten. Deze variant komt het meest in aanmerking voor de buiten het raster gelegen bossen langs de snelweg. Deels kan door voortdurend dunnen hetzelfde worden nagestreefd waarna spontane vestiging van loofhoutsoorten optreedt. Indien de situatie dat nodig maakt zal tijdelijk tot uitrasteren worden overgegaan. Overigens zal centraal in het gebied een grote oppervlakte van dit bostype ter vergroting van het areaal heide geamoveerd worden.

Een bijzondere situatie is het gebied van het Kniphorstbos. Allereerst dienen de aanwezige monokulturen van naaldhout vervangen te worden door het oorspronkelijk aangelegde eiken-grove dennen bos.

Om te voorkomen dat het Kniphorstbos op de lange termijn als gesloten bos een al te grote barrière tussen de omliggende heidevelden zal vormen dient het oostelijke deel tenminste als een open bos te worden ontwikkeld. Het westelijke blok wordt buiten het raster gehouden en kan zich als gesloten opgaand bos ontwikkelen. Voorgesteld wordt om de aanwezige wallen als struktuurelementen van het landgoed duidelijk in het landschap zichtbaar te maken eventueel door deze uit te rasteren en waar dat echt nodig is te restaureren. Hier en daar kunnen ten bate van de begrazing doorgangen worden gemaakt.

De hoofdstructuur van het landgoed wordt door de wallen nadrukkelijk zichtbaar gemaakt. Binnen deze structuur zal een open bostype worden nagestreefd met een geringe stamdichtheid en een sterk door heide gedomineerde ondergroei. Verder zullen diverse in relatie tot elkaar staande open plaatsen in dit bostype er in ekologisch opzicht zorg voor moeten dragen dat inhoud wordt gegeven aan de functie van ekologische verbindingzone tussen de omliggende heidevelden. Gedacht wordt aan een oppervlakte van maximaal 40% van het totaal aan open plekken.

Na hun functieverlies in het verleden als veekering zijn de *houtwallen* in meer of mindere mate aangetaast. Soms zijn ze nauwelijks zichtbaar in het terrein. In het verleden werden de wallen geregeld onderhouden door het aanbrengen van plaggen en grond om beschadigde gedeelten te herstellen. Het lijkt zinvol dit proces te hervatten. Voor dat herstel is het nodig de wallichamen weer op te zetten met gestapelde heideplaggen en de greppels aan weerszijde uit te graven. Bij de omvorming van bos maar ook bij het overige bosbeheer is het gewenst de houtwallen meer vrij te stellen. Daardoor worden ze beter zichtbaar en kan de begroeiing op de wallen zich optimaal ontwikkelen.

Heide

De bestaande *heidevelden* zullen door het verwijderen van de opslag, het kappen van een groot aantal percelen met exoten en inliggende bosjes, aanmerkelijk in oppervlakte vergroot worden. Toch wordt geen grootschalig en open heideveld nagestreefd. Voorgesteld wordt een overwegend open landschap te ontwikkelen waarbij de aanwezige eikenhorsten en karakteristieke eiken en grove dennen als solitairen worden gehandhaafd. Zowel langs de snelweg, in het Kniphorstbos en verspreid in het terrein zullen bosjes, solitairen en boomgroepen te vinden blijven. Het streven is er aan de noordwestzijde op gericht de boeiende opeenvolging van de verschillende onderdelen van het esdorpenlandschap te weten es, holt, strubben en vooral ook de heide, in het gebied zichtbaar te houden. In natuurwetenschappelijk opzicht worden heidevelden voor flora en fauna waardevoller naarmate de oppervlakte groter is. Tezamen met de functie als inzeggingsgebied en het streven naar het beter visualiseren van archeologische sporen, vormt dit een duidelijk motief voor het vormen van grotere vlakken heide.

Behoud en regeneratie van voedselarme omstandigheden is een voorwaarde voor grote natuurwaarden. Het beheer moet dan ook gericht zijn op afvoer van voedingsstoffen. Om reden van het behoud van het bodemarchief is grootschalig machinaal plaggen geen wenselijke beheersmaatregel. Zoals gesteld zal onder duidelijke randvoorwaarden van het ROB kleinschalig plaggen lokaal

wel mogelijk zijn. Extensieve begrazing met als aanvullende maatregelen maaien, branden of kappen vormt de beheersopdracht.

Ook op lange termijn zal op relatief grote oppervlakten sprake van *boomheide* zijn. Ten zuiden van het Kniphorstbos zijn zeer fraaie reliëfrijke en parkachtige boomheidelandschappen met een ondergroei van Bochtige smelevinden te vinden. Hoewel lokaal bos gekapt zal worden zal elders ook bos tot boomheide worden omgevormd. Extensieve begrazing is de enige beheersvorm. Overal zullen overgangen tussen open en gesloten ontstaan, zelfs in en om het Kniphorstbos, waardoor met name de fauna (reptielen, insecten, vogels) buitengewoon goede leefmogelijkheden worden geboden.

Struwelen, zoom- en mantelvegetaties zijn in ekologisch opzicht bijzonder soortenrijke biotopen die met name ook onder invloed van rundveebegrazing ontstaan.

Lokaal komen in het gebied nog steeds plaatsen met *stuifzand* voor. Aan het voorkomen van kale stukken stuifzand wordt veel waarde toegekend. Een groot aantal zeldzame vogelsoorten, insecten en korstmossen is aan dit milieu gebonden. Het staat niet vast dat extensieve begrazing met rundvee alleen de successie van onbegroeid zand naar heide afdoende zal remmen. Het versterken van de klimaatsinvloeden door het kappen van bos waardoor de verschillen in temperatuur, windsnelheid en expositie worden vergroot, versterkt de overlevingskans van dit specifieke milieu. Waardevolle korstmosvegetaties vormen zich bij voorkeur op langzaam dichtgroeïende en licht stuivende zandvlakken.

In het natuurgebied komen lokaal kleine oppervlakten *heischraal grasland* voor. De grote oppervlakten heideontginningsgronden zullen zich onder een maai-beheer met naweide, ook tot heischraal grasland ontwikkelen. Indien het om reden van behoud van het bodemarchief niet bezwaarlijk is, wordt voorgesteld de aanwezige overmaat aan voedingsstoffen op deze landbouwgronden geforceerd af te voeren door de bouwvoor te verwijderen. Deze vorm van natuurbouw leidt tot een sneller en beter resultaat. Een deel van het ontginningsgebied zal door het dempen van de aanwezige leiding veel natter worden. Mogelijk kan op zo'n plaats een vochtig bostype ontstaan. Het

toevoegen van deze landbouwgronden aan het reservaat wordt noodzakelijk geacht. Het laatste maar zeker niet het minst interessante biotoop vormen de aanwezige *vennen*. Deze zijn in het noorden van het gebied te vinden. Een ervan ligt ook in de toekomst in het esrandbos. Twee andere zullen van bos vrijgesteld worden om een ongestoorde hydrologische situatie te verwezenlijken. Bos, vooral naaldbos, verdampt namelijk veel meer water dan een open heideveld. Verder wordt voorgesteld de meest verruigde delen tot op de minerale grond uit te plaggen. Dan zal vervolgens in een stabielere waterhuishoudkundige situatie opnieuw verlanding onder voedselarme omstandigheden plaats kunnen vinden.

Randsituatie de Strubben

Harry Cock

Slot

Beëindiging van het militaire gebruik en het wild kamperen, het stoppen van de scouting-kampen, de motorcross en het op lange termijn verplaatsen van de camping zijn niet eenvoudig te realiseren. Het tot reservaat bestemmen van de landbouwgronden en vervolgens aankopen evenmin. Het beter inrichten en beheren van het huidige natuurgebied is eigenlijk niet zo moeilijk. Daartoe is het noodzakelijk om het gehele gebied onder de verantwoordelijkheid van één natuurbeschermingsinstantie te brengen, waarbij zowel met de belangen van archeologie, natuur en landschap en de recreatie rekening zal moeten worden gehouden. Dit verhaal maakt duidelijk hoe goed dat kan. Eén en ander zal tot het voortbestaan van een zeldzaam juweel aan de kroon van Drentse landschapen leiden.

Dit is het laatste artikel in een serie over de Strubben/Kniphorstbos, een natuurgebied dat zeer grote landschappelijke en archeologische waarden kent. De 7 artikelen zijn gebundeld tot een boek dat eind mei is aangeboden de staatssecretaris van Defensie.

In de inleiding schrijft Mr. B.J.M. baron van Voorst tot Voorst, de oud-staatssecretaris, de behartenswaardige woorden: *'Defensie zal zich helemaal van Anloo terugtrekken en het terrein afstoten. (...) Defensie spant zich ervoor in om ook de resterende jaren de natuurwaarden te ontzien. Daarom worden de andere activiteiten, die nu nog op het terrein zijn toegestaan, beperkt. Defensie voert overleg met de betrokken medegebruikers om de jaarlijkse motorcross en het scoutingkamp naar een minder kwetsbaar gebied te verplaatsen.'* Het boek is verkrijgbaar bij de Milieuraad Drenthe te Assen.

MEDEDELINGEN & BOEKEN

De tuin van het Prinsenhof

In Noorderbreedte 5-1991 stond een artikel over de tuin van het Prinsenhof in Groningen, geschreven door Edward Houting. Het artikel is verder uitgewerkt en nu als brochure verkrijgbaar. De brochure geeft een beknopte historische beschrijving van de gereconstrueerde renaissance-tuin met een opsomming van alle 65 kruiden en 20 rozensoorten. De tekst gaat vergezeld van 6 foto's en 3 plattegronden. Bij de theeschenkerij van de Prinsenhof, het Natuurmuseum en het Gemeentelijk Informatie Centrum is voor f 1,- de folder verkrijgbaar.

Oproep

Sinds 1974 worden de aantallen broedparen van de kerkuil in Drente jaarlijks geteld. De inventarisatie wordt uitgevoerd door vrijwilligers. De achteruitgang van 207 paar in 1990 naar 108 in 1992 heeft o.m. te maken met de slechte muizenstand. Veel regio's in Drente worden slechts bemand door één of twee vrijwilligers. Daarom is er dringend behoefte aan meer medewerkers. U kunt zich aanmelden bij de Werkgroep Kerkuilen Drente, p/a Postbus 146, 9400 AC Assen.

Strontekont

Dit is de titel van de nieuwe tentoonstelling over milieuproblemen rond menselijke uitwerpselen in het Natuurmuseum te Groningen. In de tentoonstelling zijn veel foto's verwerkt waaronder

historische foto's van poepverwerking uit de stad Groningen. Tijdens de tentoonstelling exposeert fotograaf Jur Bosboom met een selectie uit de fototentoonstelling 'Interieur Intiem'. Hij laat u zien hoe de Groninger zich ontlast. De tentoonstelling loopt tot 12 september 1993 en is te zien in het Natuurmuseum, Sint Walburgstraat 9, Groningen. tel. 050 - 134737

Biovisie

Van 15 mei t/m 19 juni a.s. vindt er in de Hortus Haren de expositie Biovisie plaats. In deze tentoonstelling wordt ingegaan op plantenveredeling en biotechnologie. Het wereldvoedselprobleem, de overbevolking en de voedselproductie zijn onderwerpen waarop ingegaan wordt. Hoeveel mensen moeten er over 60 jaar gevoed worden en wat eten ze dan en hoeveel? Plantenveredeling kan van grote betekenis zijn bij het zoeken naar oplossingen voor de te verwachten problemen. Voor meer informatie: Hortus Haren, Kerklaan 34, Haren, tel. 050 - 632010.

Index Noorderbreedte

Alle artikelen, die de afgelopen zestien jaar in Noorderbreedte hebben gestaan, zijn nu in een index gebundeld. De gegevens zijn op vier manieren geselecteerd: op auteur, op onderwerp en op volgorde, oplopend van 1977 t/m 1992. De index is bevat in een A4-brochure en verkrijgbaar door f 12,50 over te maken op giro nr. 37.33.929, t.n.v. Stichting Noorderbreedte, Groningen, onder vermelding van: INDEX

Natuur(werk)vakanties

De vereniging voor natuur- en milieueducatie (IVN) heeft voor Noord-Nederland de volgende aanbieding voor jongeren: Drentse A, Oudemolen - thema: Indianen, periode 9 - 14 aug, prijs f 47,50, leeftijd 20 - 30 jaar; periode 16-21 aug, zelfde prijs, leeftijd 15 - 20 jaar Terschelling, Oosterend, periode 18 - 23 okt, prijs f 92,50, leeftijd 15 - 20 jaar, halve dagen klussen voor Staatsbosbeheer. Meer informatie bij Gertjan Sinke of Paul Böhre, IVN, postbus 20123, 1000 HC Amsterdam, tel. 020 - 6228115

Kerkje Heveskes

In de jaren zestig werd 'De Oosthoek' nabij Delfzijl, bestaande uit de dorpen Oterdum,

nog één (lege) boerderij en het kerkje. Vervallen en gedeeltelijk gesloopt door de elementen ligt dit godshuis tussen de moderne industriële complexen. Dit kerkje verdient het om behouden te worden. De gehele historie van deze streek weerspiegelt zich in dit dertiende eeuwse kerkje, van de doorbraken van de Dollard tot de uitbreidingen van het industrieterrein. Velen vinden dat dit kerkje behouden moet blijven. In de regio zijn initiatieven op gang gekomen om na vele vruchteloze pogingen om geld te krijgen van de overheid, nu zelf geld te verzamelen met behulp van het bedrijfsleven.

Noorderbreedte wil dit initiatief van harte ondersteunen. De gemeente Delfzijl liet onlangs weten dat 'als er uit particuliere bron f 100.000,- binnenkomt, de gemeente haar medewerking zal verlenen aan de restauratie' (totale kosten f 750.000,-). U kunt uw bijdrage storten op gironummer 2352610 t.n.v. Vereniging Vrienden Kerkje Heveskes.

Carla Alma

Weiwerd en Heveskes, gesloopt om plaats te bieden voor de industrie. Het industriegebied ligt daar overigens nog steeds grotendeels braak. De oude wierde van Heveskes telt